

İDARE MERKEZİ
ANKARA, İstanbul Caddesi
Maarif Eminliği yanında

İSTANBUL BÜROSU
İstanbul, Ankara Caddesi
No — 87

HAYAT

Fiatı her yerde 15 kuruş
seneliği, posta ile 7,5 Türk Lirası
(Ecnebi Memleketlere 7,5 Dollar)

Abona ve ilan için İstanbul
bürosuna muracaat edilir
Yazı işlerinin mercii Ankara
merkezidir

Hayata, daima hayata.. Dünyaya daha çok hayat katalım!

— NIETZSCHE —

Cilt: IV

Ankara , 15 Teşrinisani , 1928

Sayı: 103

Romanlarda plân ve tesadüf mes'eleleri

Sanatkâr eserlerindeki eşhası bir tanrı gibi halkeder. Hatta, bu eşhas, kendinden evel bir kerre de Allah tarafından halk olunup tarihe teslim ve tevdi edilmiş kimseler bile olsalar, bunları dilediği şekle ve kalıba sokmakta yine hudutsuz bir salâhiyeti vardır. Göte (Goethe), (Egmont Kontu) unvanlı dramına ismini veren Kont Degmont namındaki şahsiyeti tarihiyeyi, tarihlerdeki malumata tamamiyle muhalif bir surette tespit etmiş olduğu kendisine söylendiği zaman, (- Bu Egmont benim Egmontumdur!) demişti. Mazide yaşamış bir simayı dilediği gibi tersimde serbest olan sanatkâr, mazinin esaslı vakalarını bile okadar isteyüp dilediği mecralara sürükleyebilir ki, mesela Şiller (Orlean bakiresi) isimli faciasında, Jandarkın (Jeanne d' Arc) İngilizler tarafından diri diri yakıldığı en küçük çocuklara mahsus kitapların bile yazdıkları bir hakikat iken, o muhayyilesinde Jandark için tarihteki vak'adan daha güzel ve müessir bir hatime tasavvur ederek Fransızların millî kahraman ve azizesini bu yakılmaktan başka bir ölümle öldürmüştür. Fakat sade kendi hayalinin mahlukatı üzerinde değil, Allahın yaratup tarihinde sarayında itina ile muhafaza ettiği tunçtan şahsiyetler üzerinde bile böyle hudutsuz bir tahakküm ve kudreti olan sanatkâr, münasip gördüğü şekil ve simayı bu eşhasına bir kerre verdikten sonra büyük müşkilat ile karşılaşacak ve çünkü şu iki vaziyetten biri müvacehesinde kalacaktır:

1 — Biraz büyütükten sonra kendilerine söz geçirmekten aciz kaldığı evlatlarının nalayık hâllerine kendi kendine eseflenen bir aile reisi şeklinde.

2 — Evlatları yetişüp büyüdüğü ve hatta evlenüp çoluk çocuk

sahibi oldukları hâlde her şeylerine tahakkümde devam eden müstebit ve gayrikabili tahammül, gizlice ölümü beklenildiği hâlde karşısında tirtir titrenilen bir aile reisi suretinde.

Romanci şu hâlde eşhası vak'adan kaçını ve mevzuu hikâyenin hangi aksamını yazısına başlamadan evel tayin ve tesbit etmeli; tabiri diğerle yazıya başlamadan evel planını ne dereceye kadar hazırlamalı ve hangi hadde kadar götürmeli? Bu sâalin cevabına -velevki yüzüncü defa olsun- bir hakikati bir kerre daha tekrarla başlamalı: roman hakikî bir vak'a olduğu kanaatini karie vermek, adeta hakikî bir vak'anın şahidi bulunduğu kanaati içinde kariî yaşatmakla mükelleftir. Cin ve peri masallarında bile o cin ve perinin insanî bir hâl ve vasfı, ve aczü zafı olmalıdır ki, vak'anın tamamile masal, efsane olduğunu bilirken de hissimiz « - kimbilir, belki! » diyebilsin. Edmon-Rostanın (Edmond Rostand), vak'ası bir kümeste geçen ve eşhasını kümes hayvanatı teşkil eden Şantekler piyesinde ne kuvvetli seciye tasvirleri ve ne isabetli tahliller mevcuttur! Ve zaten de eserin kıymetini tevhit eden budur. Yoksa kendilerile alâkadarlığımızın yegâne sebebi etlerinin lezzeti teşkil eden kümes mahlûkatının muhayel müsahabelerini yazmış bir kalem, bilhassa istihzamızı celpetmek icap ederdi. Ve Mefistofelesin layemut simayı şeytanisinde insanî hutut bulunmasa, ancak ahmakların inanarak küçük çocukların bile mevcudiyetinden artık şüphe ettikleri o şeytan, bütün asarı beşeriyenin şaheseri olan Faust piyesini belki de cansız bir yazı derecesine düşüre bilirdi. Binaenaley, mahlûkatının hüviyet ve mahiyetlerini tayin ve tesbit ederek onları hayat maceralarına atan sanatkâr, kendilerinin geçirecekleri maceraları

sonuna kadar mürakabe ile mükelleftir. Onların bize ilk taktimdeki hüvyeti mahsusalarına gayrimuvafık bir fiilleri ve yahut alel'itlak insanın meyli tabiisile bedenî istitaatinin son derecelerini de aşan bir hareketleri olursa, sanatkâr: « - Ne yapayım; ben istemedim; ben münasip bulmayordum. Fakat artık hükmüm altında değil ki! » diyemez. Vani böyle vaziyetlerde muahaze edilecek kimse o mahlûku hayal değil, fakat münhasiren sanatkâr olur. Mesela Ali Ekrem beyin (Baria) ismindeki bir eski eserinde, gayet asabî bir genç hanım tasvir edildikten sonra, bu hanım huysuzluklarının cezası olarak hasta döşeklerine yatırılır, ve ihtizar saati çalınca harekete getirilip misafirliğe gönderilir de orada uzun bir nutuktan sonra öldürülür. Bu ölüş o rütbe gayritabiî, böyle can üzerinde gezmelere giden ve tam öleceği zamanda amiyane tabirile bir araba dolusu laf söyleyebilen hasta, ölüm saatinin kahir icabatı ile o kadar münasebet-tar olmayan bir garip hayalettir ki, Merih ve ya Utaritten bize böyle acıklı sahneler tasvir eden muharrir -vaktimizi kaybettirdiği için hittetlenmezsek - sadece gülebiliriz. Hakikat şu ki, şayet böyle mes'uliyetleri his bile edemeyen bahtiyarlardan değilse, dünyaya getirdiği evladının talim ve terbiyesi bari altında bocalayup terleyen bir baba gibi, sanatkâr mahlûkatını dimağından sahifelere çıkardıktan sonra günagün ve birbirinden çetin mes'uliyetlerle karşılaşır. Ve eğer sanat ve kudreti her müşkilata galebe çalabilecek derecede olmazsa, bunların tamamen gayritabiî yaşayışları karşısında muztar bir seyirci vaziyetinde sonu beklemeğe mahkûm kalır. Ötede beride gördüğümüz, sözü dinlenmeyerek hattâ evde huzuru bile istiskal

edilen, mümeyizlikten mütekaît bazı zavallı babalara döner.

Bazan da, kabiliyeti ancak eşhası bir kaç kişiye münhasır ve yakası nisbeten sade bir büyük hikâyeyi kusursuz sevkü idareye kâfi olan sanatkâr, eşhası gayet kesir bir roman ve ya pies yazmak isteyerek hatta bu eşhası vakayı ayrı ayrı tasavvur ve halkeder. Fakat - tıpkı on beş yirmi sene mütemadiyen çocuk doğurup kırkında artık altmışlık hali alarak, dürlü illetlerle malûl, köşe minderinden kalkamayan bir kadın gibi - halkettiği eşhası nasıl vak'alar içinde yaşatacağını bulmaktan aciz, ya kitabını alel'acele bitirmeğe mecbur düşer, ya da artık hiç kıymeti olmayan uzun sahifeleri bize zorla okutmağa çalışır durur. İşte bütün eşhasını ayrı ayrı citten canlı bulduğum son romanında, Yakup Kadri beyi, bütün o eşsiz kudretü liyakatine rağmen biraz bu vaziyette görüyorum. (Sodom ve Gommore) nin türlü ırk ve milletten o kesir şahsiyetlerini dimağının kudretiyle yaratup üslubunun füsuniyle giydirmek "Bir serencam" müellifini o derecede yörmüş ki, bu eşhasın doğduktan sonra yaşamaları icap ettiği zaman vak'a ve hareket görmüyor, ve artık her sahifede biraz daha heyecan ve dikkatimiz yorularak, son yaprakta o aciz Necdetin için birdenbire öyle bir millî kahraman edası almağa layik görüldüğünü bile düşünmeğe lüzum görmeden kitabı kapatıyoruz. Çünkü o kadar mühim bir devri o kadar çok eşhas pürhayat ve heyecan kılabilmek için bir kaç senenin sabûrane saiyi lazımdı. Halbuki bizzat Yakup Kadri bey eserini Milliyette tefrika edilirken günü gününe yazdığını kendisile mülakat yapan muharrir Fikret beye söylemiş bulunuyor.

Ne diyeceğini evel emirde tayin eyleyemeyen ve anlatacağı vak'ayı da, göstereceği şahsiyetleri de canlı bir hâlde muhayyilesinde tespit edemiyerek romanının eşhasını, hututu esasiye ve fasıllarını, taşı oyup heykel hâline getirmiş denecek derecede tespit edememiş olan muharririn eseri,

hazin bir et parçasına benzer. Ve şayet bu romanda üslup güzelse, bu yüz kilo gelen ve siması da zaten pek sakil olan bir kadında nermin, beyaz, şeffaf bir tene benzer: öyle manasız, öyle hazin öyle lüzumsuz olur. kendi eserlerimiz arasından bir misal seçelim: Üslubu ve bazı sahneleri hiç de şayanı istihfaf olmayan (Tezat) isimli kitabı işte böyle bir romandır. Galiba bir ecnebi kıziyle izdivaç muvafık mıdır değil midir, meselesini tahlil etmek üzere yazılmak istenmiş ve ta nihayetine kadar mevzuunun hududu meçûl kalmış, hatta tezat kelimesiyle muharririn ne demek istediği bir türlü anlaşılamamıştır. Eger İzzet Melih B. eserini yazmağa başlamadan evel citti surette düşünseydi, bir türk genci ancak bir türk kıziyla mı bahtiyar olur diyecek, senelerden beri sevilen nişanlının hatırası tesadüfen görülmüş bir yabancı kadına, bu kadın nakadar muhteşem olursa olsun galip gelir mi gelemeydi mi diye mi düşünecek, romanda tasvir olunan zamanın kapalı kızlarıyla Avrupanın serbest kızlarını mı mukayese edecek, velhasıl ne diyecek ve yapacaksa evelden tayin edeydi-tabiri diğerle romanın arsasını düzeltse ve temellerini evelden kursaydı - tatlı ve temiz bulduğum lisaniyle muvaffak bir eser vücutte getirebilirdi. Halbuki hem de garp edebiyatındaki vukufuna rağmen böyle yapmamış olduğu için, Tezat muharririnin emelleriyle hakikat ve netice arasında hazin bir tezat olmuş ve kitap çoktan unutulmuştur.

Plan meselesinden artık tesadüf bahsine gelirsek, bu bahsi şu şekilde tespit edebiliriz: eşhas her hareketlerinde akıl ve mantığın, tahakkümüne esir iken ve hatta eşhası vak'a cinlerden ve perilerden mürekkep bile bulunursa onlar da hayatın icabatına az çok itaate mecburken, hesap ve tahminle hiç alâkasi bulunmayan tesadüften romancı istifade edebilir mi ve ederse ne dereceye kadar edebilir?.. Eveleminde bunu söylemek isterim ki, ben romanda tesadüfü iki şekilde tasavvur ve kabul ediyorum: Birinde tesadüf vak'anın nazımlarından biri, bu nazımların belki en

mühimmidir, ve adeta roman hayatta tesadüfün oynayacağı rolları tetkik ve irae için yazılmıştır. İşte Hüseyin Rahmi beyin « Tesadüf » isimli romanında, tesadüfler vakanın esasıdır, ve tesadüfler olmasa o romandaki vak'alar olmaz, roman olmazdı. Lakin böyle romanlar bir az suni ve her hâlde hususidir. Netekim "Tesadüf", eskimiş, sırf bir mazi vesikası şekline girmiştir. Çünkü orada teşrih edildiği gibi, zevcelerle metreslerin aynı erkek için bakıcıya müracaatları artık vaki olabilecek bir şey değildir. Şu kadar ki haddi zatinde şayan tavsiye olmamakla beraber, tesadüf romana nazımı esasi şeklinde alınca bu tesadüfün ve ya tesadüflerin artık tabii kendileri tenkit edilmez, böyle tesadüfler vaki olabilir mi, sırf bu düşünülür. Netekim müteveffa Pol Margerit (Paul Marguerit) ile biraderi Viktor Margeritin (Victor) yirmi sene evel müştereken yazmış oldukları kadınlarda refah ihtirasını musavver bir romanda, bir şoförün sarhoşken sebebiyet verdiği bir otomobil kazası romanın hemen yarısından itibaren bütün vak'aları ihzar eder. Hoş ve ya elim, hayatta pek çok vekayı ise tesadüflerin mahsul ve mevlûdu bulunduklarından, bu cihetle de romancıyı tenkit ve muahaze caiz olmaz.

Romanlardaki ikinci tesadüf şekli ise sırf muharririn vak'adaki kör düğümleri başka bir tarz ve surette çözemiyeceğini anladığı dakikada kendisine müracaat ettiği bir vasıta. Fakat çok tehlikeli ve muzir bir vasıta! Çünkü bir romanda en büyük meziyet olan "hakikata inandırma" hassasını derhal sarsar! Ve biz vak'ayı adeta hakiki sanup tabii bir şekilde devam ve inkişafına muntazır olurken tesadüfle her şey altüst olup hatır ve hayale gelemeyen şekillere inkılap edince, birdenbire soğuruz; gözünden aşkın büyüğü çekiltikten sonra sevdiği kadının bütün kusurlarına görerek: "Bumiymiş, derdile yandığım bumiymiş!" diye kendi kendile eğlenen bir eski aşık gibi "Adam masalmış!" diye uzaklaşırız...

NAHİT SİRRI